

— Μας θυμήθηκαν, βλέπω, θεῖα Σειραϊνὸν ἡμᾶς τῆς.. πολυποδαρούσες; ...

Ἡ γρατὰ ἐστάθη χωρὶς νὰ δείξῃ ὅτι ἐκπλήσσεται ἢ πτοεῖται, καὶ ἀπήντησεν·

— Ἀ! ἐσεῖς ἦσατε, πουλάκια μου, ποῦ περνούσατε ἀπ' τὴν αὐλή; ... Δὲν ἐρχεσθε νὰ σὲ φιλέσω ὅσο θέλεις δούσμο καὶ ταμπαρόριζα καὶ βασιλικὸν...; νὰ ζήσης πουλάκι μου!

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Περὶ τῆς ἐν Κυθωνίαις Σχολῆς (1800-1821)
καὶ τῶν τριῶν αὐτῆς καὶ τοῦ
Γένους Διδασκάλων.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΑΡΑΦΗΣ

ΓΟΝΕΙΣ ἔσχεν ὁ Γρηγόριος τὸν Χ' Ἰωάννην Σαράφην καὶ τὴν Δεσποινέτταν θυγατέρα Ἰωάννου Σάλλα Κυθωνιάτας ἀμφοτέρους. Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι ἡμῖν ἀκριβῶς γνωστός, φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ περὶ τὸ 1780 ἢ ὀλίγω τινὶ πρότερον. Ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτημάτων τοῦ βίου αὐτοῦ ἀλλεπάλληλοι αἱ συμφοραὶ δεινῶς ἐπληξάν αὐτὸν ἦσαν, φαίνεται, ἀπαίσιτοι οἰωνοί, οἵτινες ἐμήνυσον ὅτι καὶ τὸ τέλος τοῦ βίου αὐτοῦ ἐμελλε νὰ εἶναι πληρὴς θλίψεων καὶ κινδύνων. Βρέφος ἔτι ὢν ἔσχε τὸ μέγ' ἀτύχημα ν' ἀπολέσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ προῶρως ἀρπαγέντα ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐπταετὴς δὲ μόλις τὴν μητέρα. Τὰ κακά τῆς ὀρφανίας ἀπειλητικὰ περιέζωσαν αὐτὸν· Κύριος οἶδε, ὅποιαν τροπὴν, ὑπὸ τὰς ἀκρως δυσμενεῖς ταύτας περιστάσεις θὰ ἐλάμβανεν ὁ βίος αὐτοῦ, ἂν μὴ ἐν τῇ ἐπικαίρῳ ταύτῃ καὶ λίαν κρίσιμῳ διὰ τὸν Γρηγόριον στιγμῇ ἐπεφαίνετο ἀγαθὴ καὶ εὐγενὴς ψυχὴ, ὅ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Χ' Διαμαντῆς Μπαρμπέρης, ὅστις μονοῦ εἰσεποίησατο αὐτόν, καὶ ὥσει περὶ ἴδιου αὐτοῦ τέκνου προουνόησεν.

Ἐν τῇ οἰκῷ λοιπὸν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, Ἀναστασίας καλουμένης, ἐλησμονεῖ ὁ Γρηγόριος τὰ δεινὰ τῆς ὀρφανίας καὶ ἐποτίζετο τὰ νάματα τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνατροφῆς: ἡ ἀνυπόκριτος ἀδελφικὴ ἀγάπη τῆς Ἀναστασίας ἀντικαθίστα τὴν μητρικὴν τοιαύτην. Ὁ Χ' Διαμαντῆς καίπερ ἀμαθὴς αὐτὸς ὢν, ὅμως ἐνέμισην ἐπιβεβλημένον ἐαυτῷ καθήκον, ὅπως δεόντως μεριμνήσῃ περὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ Γρηγορίου, ἡ μάλλον Γεωργίου, διότι τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον αὐτοῦ ὄνομα.

Ὁ Πλάτων ἀνέπεμπεν εὐχαριστίας τῷ Θεῷ καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλ' ἰδίᾳ διότι ἡ γέννησις αὐτοῦ συνέπεσεν ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τοῦ Σωκράτους· μὴ δὲν ἔπρεπε νὰ λογισθῇ μακάριος ἀληθῶς καὶ ὁ Γρηγόριος, διότι ἡ περίοδος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ μορφώσεως ἐταυτίσθη πρὸς ἐκείνην τῆς δράσεως τοῦ Ἰωάννου Οἰκονόμου; Τὸ περιβάλλον σχηματίζει αἰετοπτε καὶ διαπλάσσει τὸ περιεχόμενον: τὸ περιβάλλον δὲ τοῦτο ἦτο τότε, εἴπερ ποτέ καὶ ἄλλοτε, εὖνουν καὶ γόνιμον, ἐξαίρον καὶ μεταρσιούν τὰ πνεύματα, ἐξευγενίζον καὶ πρὸς τὰ καλὰ καὶ γενναῖα τρέπον τὴν καρδίαν.

Ἀπὸ τοῦ 1773, ὁπότε ἀρχεῖται τὸ ἐνεργὸν στάδιον τοῦ Οἰκονόμου, ἡ πόλις τῶν Κυθωνιατῶν ἀρχεῖται μικρὸν κατὰ μικρὸν μεταμορφουμένη· ἀντὶ τῆς προτέρας ἀμαθίας καὶ ἀχλὺς, ἣτις ἐπ' αὐτῆς βαρεῖα ἐπεκάρθητο, ἤρχισε νῦν νὰ ὑποφώσκῃ λευκάζον τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καθ' ὃ ἔτος ὁ Γρηγόριος ἔδλεπε τὸ πρῶτον τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἂν δεχθῶμεν ὅτι τοῦτο ὑπῆρξεν τὸ 1780, κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡγείρεν ὁ Οἰκονόμος τὸ πρῶτον τῶν Μουσῶν τέμενος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην ἐφοίτησε τὸ πρῶτον ὁ Γρηγόριος διακούσας τὴν ἐν αὐτῇ διδασκομένην σειρὰν τῶν μαθημάτων ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ ἐκ Βουρλῶν, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς ἰδρυθείσης τότε Σχολῆς. Ἐὰν ἀληθῶς, ὡς ἀναγράφεται, ποῦ, ἀπέθανεν ὁ Εὐγένιος μετὰ τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος τοῦ ἐκ Σμύρνης καταγομένου, ὅστις προσεκλήθη ἐξ Ἀγίου ὄρους, φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐμαθήτευσε καὶ ὑπὸ τῷ Βησσαρίωνι τούτῳ.

Ἡ παρέχουμένη τότε ἐν τῇ σχολῇ ἐκείνῃ πνευματικὴ τροφή, ἦτο μὲν λιτὴ τις καὶ εὐτελής ἤρκει δ' ὅμως ὅπως ἐνάυση ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν μαθητευόντων τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωτα καὶ τρέψῃ αὐτοὺς εἰς περαιτέρω σπουδὰς καὶ μελέτας.

Τοῦτ' ἀκριβῶς συνέβη καὶ τῷ Γρηγορίῳ· ἀνεπαρκῆ νομίζων τὴν συντελεσθεῖσαν μέχρι τοῦδε μόρφωσιν αὐτοῦ καὶ ἀνωτέρας τοιαύτης γλιχόμενος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως μεταβῇ εἰς Πάτριον, ἧς ἡ σχολὴ τότε διετέλει ἐν ἐπαινετῇ ἀκμῇ.

Ὁ Χ' Διαμαντῆς δίδων μεθ' ἑλὼν τὴν ἀπλότητα αὐτοῦ τὸν γόνιμον καὶ δεξιὸν νοῦν τοῦ Γρηγορίου, ἐκτιμήσας τὴν πρὸς τὸ εἰδέναι ὄρεξιν αὐτοῦ, οὐ μόνον οὐδὲν ἀντέτεινεν, ἀλλὰ καὶ προθυμότατα συνήργησεν εἰς εὐδωσιν καὶ ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ. Καὶ ἂν ἐτι ὑποτεθῇ, ὅτι αἱ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖαι δαπάναι ἐμελλεν νὰ ληφθῶσιν ἐκ τῆς ἰδιαίτερας πατρικῆς οὐσίας τοῦ Γεωργίου, ἡ ἠθικὴ ὅμως προστασία, ἣν παρείχεν αὐτῷ ὁ καλὸς ἀγαθὸς Χ' Διαμαντῆς, ἦτο ἀνυπολογίστως μεγάλη. Δὲν ἐπιτρέπεται δ' ὅμως ἴσως νὰ μπιδοῦμεν, ὅτι ἡ εὖνους καὶ εὐεργετικὴ διάθεσις τοῦτο πρὸς τὸν Σαράφην δὲν ἐξετείνετο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ὀλικῆς δαπάνης νὰ μὴ φείδηται, ὅπως περὰν τὸ ἐπ' αἰσίσις οἰωνοῖς ἀρξάμενον ἔργον τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Γρηγορίου.

Τούτο πλὴν ἄλλων τεκμηρίοι καὶ ἡ γενναία προστασία, ἣς ἔτυχε τότε ἐν τῇ αὐτῇ ἀθρακίᾳ οἴκῳ ἑτερος νεανίας Θωμᾶς μὲν τότε καλούμενος, μέλλων δὲ μετ' οὐ πολὺ νὰ πληρώσῃ διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ τὴν τε πόλιν ταύτην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν σύμπαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφίλου Καίρη.

Ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ συνεδέθη τὸ πρῶτον δι' εἰλικρινοῦς μαθητικῆς φιλίας καὶ ἀγάπης, ἡ μαθητικὴ αὕτη дуὰς, ἣτις θραδύτερον ἐπέπρωτο ν' ἀποτελέσῃ τὴν σοφὴν ἐκείνην διδασκαλικὴν συνωρίδα, πρὸς ἣν ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη εἶχεν ἐστραχμμένα βλέμματα θαυμασμοῦ δόλοκληρον τὸ Γένος.

Ὁ Θωμᾶς λοιπὸν ὅτις ὑπηρετῶν τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ προστάτου καὶ θέσιν πατρὸς ἐπέχοντος τοῦ Σαρᾶφη συνεσπούδαζε μετ' αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ νῦν αὐτῷ μεταδύνοντι εἰς Πάτμον ὑπὸ τὸ ψιλὸν μὲν ὄνομα τοῦ ὑπηρετοῦ, πράγματι δὲ συσπουδαστῆς αὐτοῦ. Οὕτε πότε ἀκριβῶς μετέδῃ ὁ Γρηγόριος εἰς Πάτμον, οὔτε ἐπὶ πόσον χρόνον παρέμεινεν ἐκεῖ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν· πλούσιος δ' ὅμως πάντως ἦτο ὁ ἀμνηστὴς, ὃν συνεκόμισεν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ σχολαρχούντος τότε ἐν Πάτμῳ Δανιήλ τοῦ Κεραμέως, οὗτινος ἡ φήμη εἶχεν ἐλκύσει περὶ τοὺς 200 μαθητὰς ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος. (1) Ἐν Χίῳ, ἐνθα ἀκολούθως ἐπλευσεν ὁ Σαρᾶφη, φέρεται, ὅτι μᾶλλον περὶ τὴν Θεολογίαν ἡσχολήθη διδάσκοντας τότε ἐκεῖ τοῦ Ἀθανασίου Παρίου καὶ Δωροθέου τοῦ Πρωτοῦ ὄν, ἐκείνους ἐγένετο μαθητῆς τοῦ περιωνύμου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως ἐν τῇ Ἀθωνικῇ σχολῇ.

Ἡ παιδείσις, ἣν ὁ Σαρᾶφης ἀπεκόμισεν ἐκ τῆς μαθητείας αὐτοῦ ἐν Πάτμῳ καὶ Χίῳ δὲν ἦτο βεβαίως πενιχρά τις· διότι αἱ σχολαὶ αὗται καὶ αἱ ὅμοιαι ταύταις τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβληθῶσιν πρὸς τὰ ἡμέτερα γυμνάσια, ἐπειδὴ παρείχον πολλῶν ἀνωτέρων τούτων παιδευσιν μάλιστα ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ θεολογίᾳ, ἐξισούμεναι πῶς πρὸς τὰς ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ ἀντιστοίχους τοιαύτας. Ἀλλ' ὁ Σαρᾶφης οὐδέποτε ἐλησμένει τὸ χρυσοῦν ἐκεῖνο τοῦ Ἰσοκράτους ῥήμα διαφυλάττων μὲν ταῖς μελέταις ὥς ὑπέρτατον, προσλαμβάνων δὲ ταῖς ἐπιστήμας ὅ μὴ μεμάρχηκε.

Φιλόπονος φύσει καὶ φιλομαθὴς δὲν κατεσκελέτευεν ἑαυτὸν ἐν παιδείμασιν οὐδενὸς ἀξίους, ἀλλ' αἰετὶ ἐμελέτα τὸν κληροδοτηθέντα ἡμῖν προγονικὸν θησαυρόν.

Ἡ πρὸς τὴν τοῦ Χρυσοστόμου ἐμπερής γλῶσσά, ἣν μετεχειρίζετο, ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ τὰ ἀδρά καὶ εὐσχημα νοήματα, ὧν γέμουςιν αἱ ἐπ' ἐκκλησίας διδασκαί αὐτοῦ ἐμφανῶς μνηύουσιν, ὅτι αἱ περὶ τοὺς Ἑλληνας ποιητὰς τε καὶ συγγραφεῖς μελέται αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἐνδελεχεῖς τε καὶ θαδεταί.

Οὕτω συγκεκροτημένος ὁ Σαρᾶφης, κατῆλθεν ὡς εὐσταλὴς παλαιστῆς νεαρὸς ἐπὶ εἰς τὸν ἀγῶνα ἐν ἐμελλε τοσοῦτον νὰ κλείσῃ, ἀναλαβὼν καθήκοντα διδασκάλου ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου οἰκοδομηθείσῃ Σχολῇ, ἐν ἣ καὶ αὐτὸς τὸ πρῶτον ἐγαλουχήθη, περὶ

τὸ 1800 περίπου. Ἐπὶ τριετίαν ἐδίδαξεν ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ, τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα εἶνε τοσοῦτον μᾶλλον σπουδαῖον, ὅσον κατ' αὐτὸ ἐξετελέσθη τὸ μέγα σχέδιον τῆς ἰδρύσεως τῆς μετὰ ταῦτα περιπόστου γενομένης Ἀκαδημείας.

Ἡ φαινή σκέψις τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἐγεννήθη ἤδη πρότερον ἐν τῇ εὐρείᾳ καὶ μεγαλουργῷ διανοῇ τοῦ Οἰκονόμου· ἀλλ' ἄρα γε ἡ διαρκὴς ἀναζωπύρωσις ταύτης καὶ πολλῶν μᾶλλον ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς, ἥτὸ τι ἀνευ δυσχερειῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου;

Ἐκτὸς ἀμφιλογίας πρέπει νὰ τεθῇ ὅτι μόνος ἱκανὸς νὰ αἶρῃ τὰς δυσχερείας ταύτας, ἦτο ὁ Σαρᾶφης, ὅστις πάντως ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐγένετο ὁ κύριος μοχλὸς καὶ ἡ ἰσχυροτέρα δύναμις. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς ἰδέας, ὅπως καταστήσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ κατοικητήριον τῶν Μουσῶν, ἐπιτυχῶν δὲ διὰ τοῦ ἀγαστοῦ καὶ γενναίου αὐτοῦ ἤθους, διὰ τῆς πράξεως καὶ συμπαθείας, διὰ τῆς μελιχρότητος καὶ εὐπροσηγορίας, ἅπερ ἐχαρκτηρίζον αὐτὸν νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, κατέστη οἷον ἑρμογόνος ἐστία, ἐξ ἣς ἤρουντο ζῆλον καὶ θάρρος πάντες οἱ περὶ αὐτόν.

Μετ' ἀφίκτου πειθοῦς συνηγορῶν αἰετὶ ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἔργου ἔχειροῦτο πᾶσαν ἀκοήν καὶ διάνοιαν καὶ ἔτασσε παρὰ τὸ πλεονὸν αὐτοῦ πάντας.

Οἱ λόγοι δ' ὅμως οὗτοι τοῦ Σαρᾶφη ἐπιπτον εἰς γῆν ἀγαθὴν· ἀπὸ δύο ἡδὴ καὶ πλέον δεκαετηρίδων ἡ πόλις ἐπλεε πλησίστιος πρὸς τὴν πρόδοον καὶ τὴν ἀκμὴν· ἡ ἐθνοφθόρος νάρκη, ἣν γεννᾷ ἡ ἀμαθία καὶ ἀπαιδευσία, καὶ ἣτις ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἐπέβρε τὸ Γένος ἤρξατο μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ ἐκλείπῃ· ἐν τῇ ἀνανήψει δὲ ταύτῃ ἡ πόλις αὕτη, εἴπερ τις καὶ ἄλλη, πρωτοστατεῖ. «Πόλις ἄνδρα διδάσκει» εἶπεν ὁ Σιμωνίδης καὶ ἡ ἀληθὴς αὕτη ἀρμόττει ἐνταῦθα κατὰ πάντα· ἡ πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴ τῆς πόλεως ἐδίδαξε καὶ ἀνύψωσε τὸν Σαρᾶφην, ἀλλ' εἰτα κύριος τῆς κινήσεως ταύτης γενόμενος ἔτρεψεν αὐτὴν πρὸς ὃ σημεῖον ὁ λόγος καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους ἀπῆλθε.

Τίς κατὰ τὴν αἰσίαν συντέλεσιν τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἡρακλείου ἀληθῶς ἀθλοῦ, ἐν ἀνέλαθεν ἡ πόλις, ἀνεγείρασα τὴν Ἀκαδημίαν, τίς λέγω, συνήγου ἐν ἑαυτῇ πάντα τὰ στοιχεῖα, ὅπως διευθύνῃ αὐτήν; τίς ἄλλος ἢ ὁ ὑπὸ πάντων καὶ λόγῳ μορφώσεως καὶ λόγῳ χαρακτήρος ἐνδεικνύμενος Γρηγόριος;

Ἐντεῦθεν ἀνατεθείσης αὐτῇ τῆς διευθύνσεως τῆς Σχολῆς ἀρχεται ἡ δευτέρα περίοδος τοῦ βίου αὐτοῦ, ἣτις ἐκτεινόμενη μέχρι τοῦ θανάτου εἶναι πολλῶν σπουδαιοτέρα καὶ γονιμωτέρα τῆς πρώτης.

(ἀκολουθεῖ)

Α. ΜΟΣΧΙΔΗΣ

(1) Σοφκ. Κ. Οἰκονόμου Βίον Γρηγ. Εἰρηνοπούλεως σελ. 16—17 σημ. α'.